

До портрета Мазепи.

Ми прикрасили сю книжку неопублікованим ще портретом Мазепи, приватної власности, тепер в переходку в Київським Міським Музеї. Крім гербу і ініціалів Мазепи на самім портреті (Іван Мазепа Гетьман Войска Єго Царського Пресвітлого Величства Запорозького), пізнійшим письмом (мб. початку XIX в.) на оборотній стороні портрета написано: „Малыя Россіи обоихъ сторонъ Днепра и Войска Запорожского Гетманъ и ордена С. Андрѣя первованного кавалеръ Иванъ Степановичъ Мазепа, избранъ гетманомъ 1687 года іюля 25 дня, измѣнилиъ Царю Петру Алексѣевичу 1708 и предался Королю Шведскому Карлу двенадцатому, съ которымъ по разбитіи сего подъ Полтавою 1709 года іюня 27 дня въ Молдавію бѣжалъ, и тамъ свою жизньъ кончилъ“.

Портрет сей дає новий, відмінний тип в іконографії Мазепи, в додаток до стілько уже звісних. Мазепі, як звісно, на сім полі пощастило так, як ні одному з гетьманів, та й взагалі як ні одному з історичних діячів українських. Пощастило аж за багато, бо всього богацтва і ріжnorodности тих типів ніяк не можна прикласти до гетьмана, і не легко уставити типи вповні достовірні та виробити собі певне понятє про фізичну стать оригінала.

Коли б розложити головнійші звісні нам портрети Мазепи¹⁾ в хронологічнім порядку типів, то почати треба від звісного лаврського портрета, виданого свого часу Т. Лебединцевим, а недавно потвердженого нахідкою другого портрета тогож типу Д.

¹⁾ Гарну збірку важнійших портретів подав минулого року др. Єнсен в своїй книжці про Мазепу (Mazepa, historiska bilder från Ukraina och Karl XII dogar).

Еварницьким в Катеринославщині. Як відомо, лаврський портрет не мав уже підписи, коли його видавано, і про неї свідчила тільки усна традиція. Катеринославський портрет ¹⁾ має ініціали, хоч не зовсім звичайні: И.М.Г.Э.К.К.С.П.Л., і герб якийсь фантастичний (ініціали можна б прочитати як Іван Мазепа Гетьман Запорожський Козацький, Ктитор Святої Печерської Лаври, — припускаючи, що катеринославський портрет стоїть в безпосереднім зв'язку з лаврським). Лебединцев поперав його автентичність підібністю з гравюрами лаврського гравера Щирського з останніх років XVII в. На с'єм портреті бачимо досить молоду людину — на добре захованого чоловіка не старійше 40—45 літ, з лицем круглим, з легко зарисованими вилицями і невеликими усами, в українськiм убранню, без гетьманських клейнотів. Лебединцев здогадував ся, що се постать Мазепи з-перед гетьманства, перемальована пізнійше.

Портрет, який подаємо тут, дещо старійший, фігура більш тяжка, грубша, виглядає на добре захованого чоловіка коло 50 літ. Клейнотів нема, але стиль гетьманський — під звисний тип Богдана Хмельницького (уклад фігури, костюму, і навіть традиційне пасмо волося з під шапки); орденська стяжка св. Андрія виглядає як домальована пізнійш. Лице більш подовгасте, вилиці не виступають зовсім. Герб автентичний.

Досить підходить до нього портрет з Гріпсгольмської галереї, опублікований дром Енсеном — але там лице і стать худійші, чоловік виглядає молодше. На звисній гравюрі Галяховського 1708 р., де Мазепа також намальований в рицарській броні, як на Гріпсгольмськiм портреті, лице випадає худійше і старше; лице подовгасте і підходить під сю категорію.

Другу категорію становлять портрети з бородою — почавши від портрета чернігівського музею і до підгорецького; середину між ними займає гравюра в книзі Енгля; з них чернігівський має герб, намальований вірно, але аксесорії портрету показують на якийсь перемалюнок з пам'яті, і тому й риси обличчя не мають певности.

Зовсім осібно стоїть варшавська гравюра Норбліна, дуже непевна.

Портрет Мазепи в петербурзькій академії, Нікітіна, як приймають, поставив я також осібно, з огляду на новіші, дуже по-

¹⁾ Виданий Еварницьким, Вѣстникъ Екатеринославскаго земства, 1904, № 2.

важні заперечення його автентичности; але тип лица не далеко відходить від лаврського, тільки старійший. Заразом се портрет найбільш популярний, багато разів перемальований, безсумніву вже в XIX віці.

Взагалі широке розповсюдження портретів в значній мірі належить уже часам по катастрофі. І в сій популярности Мазепинного портрета я бачив би певну патріотичну фронду українську против російського режиму, фронду характеристичну тим більше, що сама стаття Мазепи зовсім не тішила ся особливою симпатією, скільки можна судити.

М. Грушевський.
